

ЛІСОВІ ПЛОДОВІ РОСЛИНИ В ДЕНДРОФЛОРИ ГАЛИЦЬКОГО ЛІСНИЦТВА

Вступ

В сучасних умовах всезростаючого техногенного та антропогенного впливу на довкілля спостерігається стійка тенденція до зменшення чисельності багатьох видів рослин, в тому числі і корисних. Тому охорона біорізноманіття, раціональне використання та відтворення генофонду диких предків цінних харчових сільськогосподарських рослин є однією з сучасних актуальних проблем. Серед багатьох видів, що зростають в лісових екосистемах, великий інтерес викликають плодові рослини, які є не тільки джерелом харчових продуктів і мають високі смакові та поживні якості, але і джерелом цінної деревини із специфічною декоративною текстурою. Саме тому сьогодні набуває актуальності всебічне вивчення диких плодових рослин та розробка наукових основ їх охорони, відтворення і раціонального використання.

Мета роботи: дослідити плодові рослини в лісових фітоценозах Галицького лісництва.

Матеріали і методи

Об'єкт дослідження – лісові фітоценози Галицького лісництва як елемент рослинності Придністровського Поділля. Предмет дослідження – плодові рослини в дендрофлорі лісових фітоценозів. Дослідницький матеріал зібрано на основі відомчих матеріалів та польових робіт, проведених на території лісництва.

Дослідження плодових рослин в дендрофлорі лісництва проводилося протягом 2003-2005 рр: збір відомчих матеріалів проводили в лісництві (таксаційні описи лісових насаджень, план лісництва тощо); польові дослідження проводили в лісових насадженнях, включаючи різного роду нежитки (яри, балки, узлісся тощо).

При натурному вивченні флори плодових застосовувався маршрутний метод експедиційного дослідження шляхом закладки тимчасових профільних ліній. При цьому першочергово визначався маршрут досліджень, пізніше – прокладалася лінія (або паралельні лінії, розміщені одна від одної на відстані 0,1; 0,5; 1,0 чи 2,0 км) профілю дослідження. На таких тимчасових профілях складався список видів рослин, вивчалися фітоценотичні умови їх зростання.

Рослини визначалися за Визначником рослин України (1965, 1987); систематичні таксономії приймалися за А.Л.Тахтаджяном (1966, 1987); життєві форми рослин – за І. Г. Серебряковим (1962).

Результати та обговорення

За фізико-географічним районуванням (Геренчук К. І., 1981) Галицьке лісництво знаходиться в межах Придністровського Поділля в ландшафтній

зоні Лівобережного Придністров'я. За геоботанічним районуванням (Білик Г., Брадів Є., Голубець М. та ін., 1985) досліджувана територія знаходиться в 28-му Бурштинському районі грабово-дубових лісів. За флористичним районуванням (Андрієнко Т., Блюм О., Вассер С., 1985) лісові фітоценози лісництва відносяться до I-го Опільського району.

Основною лісовою формацією досліджуваного району є формація грабово-дубових лісів (Carpineto-Querceta). Це двоярусні насадження. Перший ярус менш розвинений. Основу його становлять дуб звичайний (*Quercus robur* L.), ясен звичайний (*Fraxinus excelsior* L.), клен гостролистий (*Acer platanoides* L.), липа серцелиста (*Tilia cordata* Mill.). У другому ярусі панує граб звичайний (*Carpinus betulus* L.). Місцями поширені чисті грабові насадження (Carpineta), в складі яких інші породи виступають лише як незначна домішка. Через дуже густий другий ярус, який утворює граб, чагарниковий ярус в цих насадженнях практично відсутній.

Діброви з дуба звичайного (*Querceta roburi*) – це ліси деревно-чагарникового типу, з добре розвиненими не лише деревними ярусами, а й із суцільним підліском. Ці діброви особливо поширені в рівнинних місцевостях Передкарпаття. Деревостани цих лісів одноярусні, зімкненість їх становить 0,7. Складаються вони з дуба звичайного (*Quercus robur* L.), II-го бонітету з домішкою граба (*Carpinus betulus* L.), ясена (*Fraxinus excelsior* L.), осики (*Populus tremula* L.), берези бородавчастої (*Betula verrucosa* L.). Підлісок добре розвинений (покриття 15-35%). В його основі – ліщина (*Corylus avellana* L.), клен татарський (*Acer tataricum* L.), крушина ламка (*Frangula alnus* Mill.), свидина кров'яна (*Cornus sanguinea* L.), бруслина європейська (*Evonymus europaea* L.), терен звичайний (*Prunus spinosa* L.), глід одноматочковий (*Crataegus oxyacantha* L.). У трав'яному ярусі (покриття до 40%) переважає осока трясучковидна (*Carex brizoides* L.). З інших видів найбільш типові – анемона дібровна (*Anemone nemorosa* L.), яглиця звичайна (*Aegopodium podagraria* L.), фіалка запашна (*Viola odorata* L.), підмаренник запашний (*Galium odoratum* L.) Scop., розхідник звичайний (*Glechoma hederacea* L.), вербозілля звичайне (*Lysimachia vulgaris* L.), медунка темна (*Pulmonaria obscura* Dumort.), підлісник європейський (*Sanicula europaea* L.).

У рівнинній частині лісництва, в долинах р. Дністер на притерасних частинах заплавл, на вододілах, по невеликих зниженнях як на болотах, так і на слабозаболочених мінеральних ґрунтах, ростуть чорновільхові ліси (*Alnetum glutinosae*). Основа деревостану таких насаджень – це вільха чорна (*Alnus glutinosa* L.) Gaertn.) з домішкою ясена звичайного (*Fraxinus excelsior* L.), в'яза гладенького (*Ulmus laevis* Pall.), граба звичайного (*Carpinus betulus* L.).

Варто відзначити, що супутніми породами в лісах лісництва є численні види цінних лікарських, медоносних, плодових, красильних, ефіро-масляних та інших рослин. Зокрема, за даними деяких дослідників (В.І.Комендар, 1971), дика флора лісів Карпатського регіону налічує близько 350 видів судинних рослин, що вживаються у науковій та народній медицині; дикоростучих рослин налічується понад 60 видів (дика яблуня, груша, черешня, дерен справж-

ній, терен, ліщина, берека, калина, шипшина, горобина звичайна, малина, ожина, та ін.). Кліматичні умови регіону дають змогу успішно розводити також і інтродуковані дикоростучі плодови (обліпиху, аронію та багато ін.).

Дикорослі плодови рослини – невід’ємна частина природних лісових фітоценозів. Саме завдяки дикорослим плодовим доповнюється, урізноманітнюється спектр природної флори регіону. Як правило, присутність дикорослих плодових у лісових фітоценозах збільшує рекреаційне навантаження місцевості: людей приваблюють квіти, плоди, ягоди, горіхи. За літературними даними, на Україні налічується 195 видів лісових плодових рослин, що належать до 53 родів, причому 35 видів з них – неїстівні та отруйні. У різних кліматичних зонах видовий склад плодових і ягідних рослин неоднаковий. Дикорослі плодови рослини лісів України здебільшого не утворюють чистих деревостанів або заростей, а зустрічаються в лісових ценозах невеликими групами чи поодинокі.

Дендрофлора лісових плодово-ягідних рослин Галицького лісництва приведена нами в таблиці 1.

Таблиця 1. Дендрофлора плодово-ягідних рослин лісництва.

Родина	Рід	Вид	Місцезна ходження	Ж-ва форма
1 Барбарисові Berberidaceae	1. Барбарис Berberis	1. Барбарис звичайний Berberis vulgaris L	Дендрарій лісництва	К
2. Шовковицеві Moraceae	2. Шовковиця Morus	2. Шовковиця чорна Morus nigra L.	Придорожні смуги	Д
		3. Шовковиця біла Morus alda L.	Придорожні смуги	Д
3. Ліщинові Corylaceae	3. Ліщина Corylus	4. Ліщина звичайна Corylus avellana L	Ліс	К
4. Горіхові Juglandaceae	4. Горіх Juglans	5. Горіх грецький Juglans regia L.	Придорожні смуги	Д
5. Агрусові Grossulariaceae	5. Смородина Ribes		Ліс, узлісся	К
	6. Агрус Grossularia	7. Агрус відхилений C. reclinata (L.) Mill	Придорожні смуги, узлісся	К
6. Розові – Rosaceae	7. Груша Pyrus		Ліс, узлісся	Д
	8. Яблуня Malus	9. Яблуня лісова Malus sylvestris Mill.	Ліс, узлісся	Д
	9. Горобина Sorbus	10. Горобина звичайна Sorbus aucuparia L	Ліс, вирубки	Д
			Дендрарій лісництва	Д
10. Глід Crataegus		Ліс, балки	К	

		14. Глід одноматочковий <i>Grataegus monogyna</i> Jac	Ліс, балки	К
	11. Рубус <i>Rubus</i>	15. Малина лісова <i>Rudus idaeus</i> L	Ліс, вирубка	К
		16. Ожина сиза <i>Rubus caesius</i> L	Ліс, вирубка	Кш
		17. Ожина шорстка <i>Rubus hirtus</i> L.	Ліс, вирубка	Кш
	12. Шипшина <i>Rosa</i>	18. Шипшина звичайна <i>Rosa canina</i> L.	Ліс, вирубка	К
		19. Шипшина зморшкувата <i>Rosa rugosa</i> Th	Ліс, схили	К
	13. Слива <i>Prunus</i>	20. Слива колюча / терен <i>Prunus spinosa</i> L	Вирубки, балки	К
		21. Слива розлога <i>Prunus divaricata</i> L.	Смуги, узлісся	Д
		22. Вишня антипка <i>Cerasus mahaleb</i> L	Ліс, схили	Д
	14. Вишня <i>Cerasus</i>	23. Черешня пташина <i>Cerasus avium</i> (L.) Moench.	Ліс	Д
7. Деренові <i>Cornaceae</i>	15. Дерен <i>Cornus</i>	24. Дерен справжній <i>Cornus mas</i> L.	Ліс, зруби балки	К
8. Жостерові <i>Rhamnaceae</i>	16. Жостір <i>Rhamnus</i>	25. Жостір проносний <i>Rhamnus cathartica</i> L.	Ліс, вирубки, балки	К
9. Виноградні <i>Vitaceae</i>	17. Виноград <i>Vitis</i>	26. Виноград лісовий <i>Vitis vulpina</i> L.		Л
		27. Виноград лісовий <i>Vitis sylvestris</i> C C Gmel	Ліс, узлісся, вирубка	Л
10. Маслинкові <i>Elaeagnaceae</i>	18. Обліпиха <i>Hipporhae</i>	28. Обліпиха крушиновидна <i>Hipporhae rhamnoides</i> L.	Придорожні смуги, балки	Д
		29. Маслінка (лох)сріблястий <i>Elaeagnus argentea</i> Pursc	Дендрарій лісництва	Д
11. Жимолостеві <i>Caprifoliaceae</i>	19. Жимолость <i>Lonicera</i>	30. Жимолость чорна <i>Lonicera nigra</i> L.	Ліс, вирубки	К
		31. Жимолость пухната <i>Lonicera xylosteuum</i> L.	Ліс, вирубки	К
		32. Жимолость татарська <i>Lonicera tatarica</i> L.	Ліс, вирубки	К
	20. Бузина <i>Sambucus</i>	33. Бузина чорна <i>Samducus nigra</i> L.	Ліс, узлісся	К
		34. Бузина червона <i>Samducus racemosa</i> L.	Узлісся, смуги	К
12. Калинові <i>Viburnaceae</i>	21. Калина <i>Vidurnum</i>	35. Калина звичайна <i>Vidurnum opulus</i> L	Ліс, вирубки, балки	К
		36. Калина цілолиста, гордовина <i>V. lantana</i> L.	Дендрарій лісництва	К
Всього 12 родин	21 рід	36 видів		

Отже, в дендрофлорі лісових фітоценозів Галицького лісництва ми виявили 36 видів плодових рослин, які відносяться до 21 роду та 12 родин.

Систематичний аналіз флори показав, що найчисельнішою родиною за вмістом плодових рослин є родина Розових – 16 видів (44% флори); родина Жимолостевих містить 5 видів плодових (14%); решта родин представлені 1-2 видами плодових (по 3-6 %), що в сумі складає 42% флори (табл.2).

Таблиця 2. Систематичний аналіз плодових рослин.

№ п/п	Родини	К-сть родів		К-сть видів	
		Шт.	%	Шт.	%
1	Барбарисові – Berberidaceae	1	4	1	3
2	Шовковицеві – Moraceae	1	4	2	5
3	Ліщинові – Corylaceae	1	5	1	3
4	Горіхові – Juglandaceae	1	5	1	3
5	Агрусові – Crossulariaceae	2	9	2	6
6	Розові – Rosaceae	8	38	16	44
7	Деренові – Cornaceae	1	5	1	3
8	Жостерові – Rhamnaceae	1	5	1	3
9	Виноградні – Vitaceae	1	5	2	5
10	Маслинові – Elaeagnaceae	1	5	2	6
11	Жимолостеві – Caprifoliaceae	2	10	5	14
12	Калинові – Viburnaceae	1	5	2	5
	Всього:	21	100	36	100

За життєвими формами дикорослі плодови розділилися наступним чином: дерев – 36 % (13 видів), кущів – 53 % (19 видів), кущиків та ліан – по 5,5 % флори (табл.3).

Таблиця 3. Життєві форми плодових рослин лісництва (кількість видів).

№ п/п	Родина	Дерева	Кущі	Кушки	Ліани	Всього
1	Барбарисові – Berberidaceae		1			1
2	Шовковицеві – Moraceae	2				2
3	Ліщинові – Corylaceae		1			1
4	Горіхові – Juglandaceae	1				1
5	Агрусові – Crossulariaceae		2			2
6	Розові – Rosaceae	8	6	2		16
7	Деренові – Cornaceae		1			1
8	Жостерові – Rhamnaceae		1			1
9	Виноградні – Vitaceae				2	2
10	Маслинові – Elaeagnaceae	2				2
11	Жимолостеві – Caprifoliaceae		5			5
12	Калинові – Viburnaceae		2			2
	Всього: кількість видів	13	19	2	2	36
	%	36	53	5,5	5,5	100

Дикорослі плодові рослини відіграють надзвичайно важливу роль в житті людини: вони повсюдно служать не тільки як харчові продукти, але широко використовуються як в народній, так і науковій медицині, в різного роду обрядних народних дійствах. Крім того, вони є невід'ємною складовою лісових біоценозів і відповідно впливають на природу довкілля.

Широка культивуація земель (оранка пустирів, реконструкція чагарникових заростей), будівництво нових автострад, залізнодорожних полотен і т.д. – ось лише деякі чинники, що невинно впливають на знищення цінних дикорослих плодових рослин та зменшення їх площ. Значну шкоду дикорослим плодовим завдає також неврегульоване випасання худоби, надмірний збір лікарської сировини, перевантаження лісових ділянок рекреантами. Тому питання охорони і раціонального використання та відновлення цінних дикорослих ресурсів в умовах всезростаючого науково-технічного прогресу набуває особливої гостроти. І лісівникам необхідно приділяти значну увагу збереженню та розведенню в лісових фітоценозах цінних плодових рослин.

З метою охорони, раціонального використання та відновлення цінних дикорослих плодових рослин, в лісництві варто провести деякі заходи, зокрема, при проведенні різного роду рубок в лісових насадженнях лісництва оберігати плодові рослини, що зростають на лісосіках, не включати їх у рубку, залишати на ділянці (черешню, яблуню лісову, грушу дику, горобину звичайну, шипшину звичайну, калину звичайну та ін.); на лісових ділянках, при проведенні лісовідновних робіт в склад лісових культур варто широко вводити цінні плодові рослини (горобину чорноплідну, калину цілолисту, обліпиху крушиновидну, ін.); всі невжитки інтенсивно засаджувати цінними дикими плодовими (шипшина звичайна, дерен справжній, терен колючий, обліпиха крушиновидна, калина звичайна та ін).

Висновки

Отже, в лісових фітоценозах Галицького лісництва ми виявили 36 видів плодових рослин, які відносяться до 21 роду та 12 родин. Найчисельнішою родиною за вмістом плодових є родина Розових – 16 видів (44% флори). Родина Жимолостевих містить 5 видів плодових (14%). Решта родин представлені 1-2 видами плодових (по 3-6 %), що в сумі складає 42% флори. За життєвими формами плодові рослини розподілилися наступним чином: дерев – 36 % (13 видів), кущів – 53 % (19 видів), кущиків та ліан – по 5,5 % флори.

Цінними плодовими рослинами в лісових фітоценозах лісництва слід вважати черешню пташину (*Cerasus avium* (L.) Moench), яблуню лісову (*Malus sylvestris* L.), грушу звичайну (*Pyrus communis* L.), горобину звичайну (*Sorbus aucuparia* L.), глід одноматочковий (*Crataegus monogyna* Jacq), шипшину собачу (*Rosa canina* L.), терен звичайний (*Prunus spinosa* L.), малину лісову (*Rubus idaeus* L.), ожину сизу (*Rubus caesius* L.) та ряд ін.

Питання охорони і раціонального використання та відновлення цінних дикорослих ресурсів в умовах всезростаючого науково-технічного прогресу набуває сьогодні особливої гостроти. Тому лісівникам необхідно приділяти значну увагу збереженню і розведенню в лісових фітоценозах цінних плодкових рослин.

1. Геоботаничне районування Української РСР/ АН УРСР. Ін-т ботаніки. – К., 1977. – 303 с.
2. Каплуновський П.С. Лісогенетичні ресурси цінних супутніх лісових порід / Матер. конф., присвячені 20-річчю КПНП. – Яремче, 2000. – С. 87.
3. Определитель высших растений Украины / Под ред. Ю.Н.Прокудина. Ин-т ботаники им. Н.Г.Холодного. – К., 1987. – 545 с.
4. Плодові карпатських лісів / Терлецький В.К., Фодор С.С., Гладун Я.Д. – Ужгород, 1979. – 105 с.
5. Серебряков И.Г. Экологическая морфология растений. Жизненные формы покрытосеменных и хвойных. – М., 1962. – 378 с.
6. Тахтаджян А.Л. Система магнолиофитов. – Л., 1987. – 439 с.

The article deals with the forest fruit plants of Halych forestry. It gives the list of forest fruit plants and recommendation for their protection and preservation

Наталія Тимчук

АНАЛІЗ ФЛОРИ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН ПІВНІЧНИХ ГРИНЯВ

Вступ

Лікування лікарськими рослинами бере свій початок з глибокої давнини і дійшло до наших часів. На сьогоднішній день лікарські рослини активно використовують як народна, так і сучасна наукова медицина.

В зв'язку з цим однією з найважливіших проблем, яка стоїть сьогодні перед людством, є забезпечення раціонального використання і охорони природних лікарських рослинних ресурсів. Тому програма дослідження генофонду лікарських рослин будь-якої території повинна включати вивчення змін і поведінки популяцій в умовах антропогенного впливу, дати висновки про біологічні особливості рослин, закономірності їх територіального розподілу, тенденції в їх розвитку, що дозволить правильно організувати раціональну експлуатацію при використанні цих видів у якості лікарської сировини, а також прогнозувати їх майбутнє та опрацювати методи охорони на малодосліджених територіях. Однією з таких територій є Північні Гриняви (Верховинський район), де рослини активно використовуються як лікарська сировина, що в свою чергу призводить до зменшення, а то й зникнення оселищ багатьох видів, серед яких значна кількість рідкісних. Тому метою даних досліджень є аналіз флори лікарських рослин, оцінка сучасного стану ценопопуляцій окремих видів, які є рідкісними, та розроблення заходів охорони представників родин лікарських рослин у Північних Гринявах.